

TÜRKMENİSTAN'DA KÜLTÜREL KİMLİK VE FOLKLOR Cultural Identity and Folklore in Turkmenistan

Halil İbrahim ŞAHİN*

ÖZET

Bu makalede folklor ve kültürel kimlik ilişkisi bağlamında Türkmenistan'daki folklorun ve folklor araştırmalarının kimlik inşa etme faaliyetlerindeki rolü ele alınmıştır. Yapılan tespit ve değerlendirmelerin sonucunda Çarlık döneminden itibaren Türkmenistan'da kimlik inşa etme çalışmalarının başladığı, Sovyetler Birliği döneminden itibaren ise folklorun Sovyet kimliğini Türkmenistan'da yerleştirmede bir araç olarak kabul edildiği, bağımsızlık sonrasında ise folkloru yeni bir Türkmen kimliğinin oluşturulmasında ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısacası Türkmenistan'da kimliği oluşturan kültürel kahramanların ve değerlerin belirlenmesinde folklorun sunduğu verilerden yararlanılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde tamamıyla politize olmuş olan folklor araştırmalarının malzeme ve yöntem boyutundaki problemlerinin kökeninde Sovyet dönemindeki kimlik inşa etme faaliyetlerinin bulunduğu da makalede elde edilen sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Folklor, Kültürel kimlik.

ABSTRACT

In this article examined the role of folklore and folklore studies to build the identity in context of folklore and cultural identity relationship in Turkmenistan. As a result of the determination and evaluation the following conclusions were reached that identity work started Tsarist era in Turkmenistan, in the period of the Soviet Union has been recognized as a vehicle making the dominant Soviet identity in Turkmenistan, in the period of the post-independence the creation of new Turkmen identity needed the folklore. In summary were used folklore data determining the cultural heroes and values which they are part of identity in Turkmenistan. Between the results obtained is identity building activities the

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
hsahin@balikesir.edu.tr

root of problems in materials and methods of folklore research politicized completely in the Soviet period.

Key words: *Turkmenistan, Folklore, Cultural identity*

Avrupa'da "halkın keşfi" ve "halk" ile "ulus" arasındaki ilişkinin tespitiyle paralel bir düzlemde gelişen folklor araştırmaları, kültürel kimliklerin tespiti ve inşası gibi hususlarla ilintili olagelmıştır. Çok uluslu yapılardan ulus esaslı toplumlara dönüşüm, "halk" adı verilen ve ulusların temelini teşkil eden grubu veya grupları odak noktası haline getirmiştir. Ulusların yüzyıllar içinde oluşturduğu, kendine has özellikleri saklayan, aktaran, yaratan ve dönüştüren bu topluluğun incelenebilmesine ve ulusal kimliğin tespit edilebilmesine imkân tanıyan folklorun bu yönü, kuruluş aşamasından bugüne canlı tutulmuştur. Kültürel kimliğin geleneksel değerlerle ilişki içinde olmasının keşfedilmesi, ister istemez folklorun hem malzeme hem de araştırma boyutuna bazı müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle hâkim toplumların yönetimi altındaki bölgelerde folklor araştırmaları, hâkim ideolojinin ikame edilmesi ve toplumun istenilen şekilde düzenlenmesi noktalarında etkili sonuçlar elde edebilmek amacıyla kullanılmıştır. Bu durum, sosyal bilimlerle siyaset arasındaki ilişkinin bir tezahürü gibi görünmektedir. Siyasetini ve bilim politikasını kendisi belirleyebilen veya yönlendirebilen toplumlar için böyle bir durum normal, hatta faydalı görülebilir. Ancak bahsettiğimiz hususlarda, özellikle bölgesinde uygulanan bilim ve kültür politikalarının belirlenmesinde etkin olamamış toplumlarda folklor araştırmalarının kültürel kimlikleri şekillendirmede kullanılması, baskı unsuru haline gelebilmektedir. Bu yönüyle bazı ülkelerdeki folklor politikaları, antropoloji ve sömürge arasındaki ilişkiyi hatırlatmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen kendi bilim ve kültür politikalarını belirlemede uzun süre etkin olamayan toplumlara Çarlık ve Sovyet Rusyası hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar örnek teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle yeni bir döneme giren Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi Türk toplulukları, uzun yıllar kendilerine dikte edilen şekilde bir bilim ve kültür anlayışına sahip olmuşlardır. Ancak yirmi yıla yakın bir süredir bu Türk toplulukları kendi ayakları üzerinde durabilecek yeni bilim ve kültür politikası inşa etmeye çalışmaktadırlar. Bu makale, folklor ve kültürel kimlik ilişkisi düzleminde Türkmenistan'daki folklor faaliyetlerinin kimlik inşa etme veya kimlikleri şekillendirme çalışmalarındaki konumunu, Türkmenistan'daki hâkim ideolojinin kimlik ve folklor üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Özellikle bağımsızlık sonrasında "Türkmen kimliği"ni oluşturan unsurlar, bu unsurların belirlenme sürecinde folklorun kaynak olarak kullanılması, folklor araştırmalarının malzeme, yöntem ve sonuçlar açısından yaşadığı dönüşüm, çalışmada ele alınan diğer hususlar arasında yer almaktadır. Makale, temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde folklor ve kültürel kimlik arasındaki ilişki irdelenmekte, ikinci bölümde ise Çarlık Rusyası, Sovyetler Birliği ve bağımsızlık sonrasında Türkmenistan'daki kültürel kimliğin oluşumunda veya oluşturulmasında folklorun ve folklor araştırmalarının etkisi araştırılmıştır.

1. KÜLTÜREL KİMLİK VE FOLKLOR İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Folklorun bir bilim dalı haline geldiği 19. yüzyıldan bu yana kimlik ve folklor ilişkisi folklor araştırmacılarının gündeminde olmuştur. Aslında folklorun ortaya çıkışı kimlik arayışlarının bir sonucudur. Özellikle Avrupalı toplumlar, bu bilim dalıyla kimlik değerlerini belirlemişler veya yeniden inşa etmişlerdir. Bu süreçte milliyetçiliğin önemli bir etkisi olmuştur. İmparatorlukların yerini ulus temelli toplumların almaya başlaması kimlik ve folklor araştırmaları arasında yakınlaşmayı hızlandırmıştır. İngiltere’de James Macpherson’un öncülük ettiği Ossiancilik akımı çerçevesinde yayımlanan halk şiiri örneklerinin “ulusal ruh”u yansıttığını öne süren Thomas Percy, aslında folklor ürünleriyle kültürel kimlik arasında bağlantı kuran ilk araştırmacılardan birisidir¹. Almanya’da Herder ve Grimm Kardeşler, Finlandiya’da Elias Lönnrot, halk kültürü ile ulusların kimlikleri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarabilmek, başka bir ifadeyle ulusal kimliklerin sınırlarını çizebilmek için folklor alanında çalışmalar yapmışlardır².

Folklor ürünlerinin, toplumların kültürel kimlikleriyle ilişkisi olduğu düşüncesi, Avrupa’da “halk” adı verilen bir grubun varlığından haberdar olduğunda ve bu grup üzerinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Halk kültürünün, diğer bir ifadeyle halkın keşfini yapan Herder ve Grimm Kardeşler, “*davranışların, geleneklerin, batıl inanışların, baladların, kutlamaların, atasözlerinin tek bir bütünün parçası ve aynı zamanda bir ulusun ruhu olduğuna*” inanmışlardır³. Romantik ve milli bakış açısının ivme kazandırdığı halk kültürü çalışmaları, çok geçmeden “folklore” adı verilen bir bilim dalının doğmasını ve çok daha sistematik araştırmaların yapılabilmesini sağlamıştır⁴. Özellikle “halk” teriminin anlamındaki değişimler ve değişimler sonucunda halkın, küçük bir gruptan daha ziyade milleti içine alan bir düzeye gelmesiyle kimlik ile folklor arasındaki ilişki daha da belirgin hale gelmiştir⁵.

Türkçe Sözlük’te belirtildiği şekliyle kimlik, “*toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü*”dür. Sosyolojik anlamda kimlik, “bir bireyin benlik duygusunun ya da kendisini bilmesinin yansımasıdır. Kimlik, kişiye ve topluma nitelik kazandıran, ne olduğunu belirleyen ve “öteki” konumundan ayıran bir karakter yapısıdır.”⁶. Tabii ki kelimenin başka bilim dalarında da çeşitli anlamları vardır.

¹ Mark Azadovski, **Sibirya’dan Bir Masal Anası**, çev.: İlhan Başgöz, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 5-6.

² Almanya’da Herder’in kimlik ve folklor üzerine yaptığı çalışmalarla ilgili olarak bk. Acar Sevim, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2008.

³ Peter Burke, **Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü**, çev.: Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 22-23.

⁴ Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 14.

⁵ Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004, s. 10-11.

⁶ Mehmet Yüce, “Çarlık Rusyası ile Sovyetler Birliği’nin Siyasaları Ardından Kırgız Türkleri’nin Ulusal Kimlik Politikası”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpamak Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 106.

Kelimenin günlük dildeki bu anlamı bile kimliğin aslında kültürle belirlendiğini, insanın nasıl birisi olduğunu o kişinin mensup olduğu kültüre bakılarak anlaşıldığını göstermektedir. Kültürü oluşturan temel unsurlara bakıldığında ise halk kültürünün bu alanda önemli bir yer işgal ettiği görülür. Halkın yarattığı ve aktardığı bu ürünlerin toplumsal bir yönünün olması, hatta pek çoğunun anonim karaktere sahip olması, ulusal ve bir o kadar da “kendimiz hakkında” oluşu, bu yaratmaların kültürle ve dolayısıyla kimlikle yakın bir ilintiye sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir⁷. Richard Bauman’ın ifadesiyle “*halk gelenek taşıyıcıdır, yani birçok yükü taşır gibi zaman ve mekân içinde folklor geleneklerini taşır, kendine özgü insanlar ve soylar gelip giderler ama grup kimliği kalıcıdır*”⁸. Bu özelliğiyle folklor araştırmaları, kimlik, özellikle de kültürel kimlik konulu çalışmalara önemli veriler sunmaktadır. Türkiye’de ve Türkiye dışında bazı araştırmacılar, kimlik ve folklor arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar yapmışlardır⁹.

Alan Dundes, kimlik ve folklor kavramları arasında yakın bir ilişkinin olduğunu belirtir. Dundes’a göre sosyal grupların veya toplumların benzer yanları veya ortak noktaları vardır. Onların kimlik değerlerini belirleyen bu ortaklıkları da çoğunlukla folklor belirler. Örneğin bir sosyal grubun yeme, içme, giyinme ve konuşma şekilleri, kısacası gelenekler, onları diğer gruplardan ayırır. Bu ayırıcı özellikler de folklorun kapsamına girmektedir. Kimlik sadece bir devlete veya bölgeye ait olmak değil, kültürel anlamda da bazı özelliklere sahip olmak anlamına gelmektedir. Edward H. Spicer’in belirttiği şekliyle kimliği oluşturan unsurlar arasında "müzik", "dans" ve "kahramanlar" gibi unsurlar da vardır¹⁰. Sosyal gruplar üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Alan Dundes, kimliğin ne olduğunu ve folklorun kimliğe neler kattığını belirlemek için kaleme aldığı "Defining Identity through Folklore" adlı çalışmasında folklorun kapsamına giren ürünlerin kimliği belirlemede etkin bir rol oynadığı sonucuna varır¹¹. Bauman ise “*paylaşılan kimlik açısından folklor, taşıyan grupların kavramlaştırılmalarına en yakın şey folklorun grup-içi bir olgu olarak kavramlaştırılmasıdır. Halk gruplarını tanımlayan kimlik özellikleri sosyal evreni çeşitli türde farklı parçalara ayırır ve folklor evreninin asıl sıralanışı da bu parçalar içinde yer alır*”¹² diyerek dikkatleri kimlik, sosyal grup ve folklor arasındaki ilişkiye çeker.

Sonuç olarak folklor ürünlerini grup bilinci olan çeşitli insan toplulukları yaratmakta ve geleceğe taşımaktadırlar. Kimlik olarak nitelenen ve insanın kim olduğuna cevap verme-

⁷ *Age.*, s. 11-14.

⁸ Richard Bauman, “Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosyal Tabanı”, çev.: Feridun Çotra, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2005, s. 77.

⁹ Bu konuda bk. Richard Bauman, agm.; Alan Dundes, "Defining Identity through Folklore" **Folklor Matters**, The University of Tennessee Press, Knoxville 1996, s. 1-39; Ali Duymaz, “Azerbaycan’da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Araştırmalarının Sorunları”, **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) Bildiri Kitabı-II**, Ankara 2007, s. 729-738.

¹⁰ Alan Dundes, *age.*, s. 7-9.

¹¹ *Age.*, s. 38-39.

¹² Richard Bauman, *agm.*, s. 76.

ye çalışan alanla folklor ürünleri arasında sıkı bir bağıntı vardır. İnsanlar, yeme, içme, giyinme, eğlenme, inanma vb. alışkanlıkları veya özellikleriyle diğer sosyal varlıklardan ayrılmaktadırlar. Saydığımız bu özellikleri halk adı verdiğimiz ve geleneğin mucidi ve taşıyıcısı konumundaki kitle yaptığundan kimlik araştırmaları veya yapan kişilerin yolu folklorla da uğramaktadır. Folklorun bilimsel yöntemlerle elde ettiği sonuçlar, kimlik araştırmalarına önemli veriler sunmaktadır. Folklor araştırmacıları için ise kimlik çalışmalarında folklor ürünlerinden yararlanılma düzeyi, bu alanda kullanılan verilere yapılan müdahaleler, kimlik oluşturma ve inşa etme aşamalarında folklorun yeri gibi hususların irdelenmesi ve konuyla ilgili sonuçlara ulaşılması daha ön plandadır.

2. TÜRKMENİSTAN'DA KÜLTÜREL KİMLİK İNŞA ETME FAALİYETLERİ VE FOLKLOR ARAŞTIRMALARININ BU SÜREÇTEKİ ROLÜ

Bugün Aşkabat merkezli bir ülkeye sahip Türkmenler, bölgeye Rusların gelmesiyle birlikte önemli siyasi ve kültürel süreçler yaşamışlardır. Kendi içinde iki farklı Rus dönemi geçirmiş olan bu bölgedeki insanların yaşamları artık Moskova'dan gelen emirlere bağlı hale gelmiştir. Din, milliyet ve kültür açısından farklı bir dünyanın temsilcisi konumundaki Ruslar, Avrupa toplumlarının sömürgelerinde uyguladıkları yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Öncelikle antropoloji, etnoloji ve ardından folklor gibi bilim dallarının da yardımıyla bölgeyi, bölge insanını istediği gibi şekillendirme yoluna giden Rusya, çok geçmeden hâkimiyeti altındaki insanlara yeni bir kimlik dikte etmeye çalışmıştır. Çarlık Rusyası döneminde farklı, Sovyetler Birliği döneminde daha farklı bir kimlik öngören Ruslar, yüz yıllık bir süreçte, özellikle pek çok Türk topluluğunu kimlik bunalımına düşürmüştür. 1990'lı yılların başında bağımsızlığını ilan eden bazı Türk boyları, halen geçmişin getirdiği bu bunalımla mücadele etmektedir. Bu yüzden günümüz Türk topluluklarının kimlik değerlerini veya kimlik oluşturma faaliyetlerini ele almadan önce geçmişte uygulanmış ve günümüzde de etkilerini hissettiren kimlik politikalarını irdelemek gerekmektedir.

Türkmenistan da ifade ettiğimiz bu süreç içinde hem Çarlık hem de Sovyetler Birliği dönemlerini yaşamış bir ülkedir. Bu dönemlerde Türkmenler için belirlenen kimlik değerleri, folklor başta olmak üzere sosyal bilimler aracılığıyla benimsetilmeye çalışılmıştır. Avrupa'da folklorun yeni kimliklerin inşası sürecinde üstlendiği rolü yakından takip eden Rus folkloristleri, çok geçmeden benzer politikaları hâkimiyetleri altındaki toplumlara uygulamaya başlamışlardır. Ancak burada farklı olan durum, Avrupa milletleri, kendilerinin mensubu olduğu toplumlar için kimlik oluştururken, Ruslar ise sömürge haline getirmek istedikleri toplumlar için sınırlarını kendilerinin belirlediği kimlikleri uzak bölgelerdeki insanlara benimsetmişlerdir. Türkmenistan'daki kültürel kimlik çalışmalarının kökleri Çarlık Rusyası dönemine dayandığı için tespit ve değerlendirmelere bu dönemden başlamak gerekmektedir. Bu bakımdan Türkmenistan'ın kimlik macerası, Çarlık Rusyası dönemi, Sovyet Birliği dönemi ve bağımsızlık sonrası dönemi olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Böyle bir tasnif, Türkmenistan'ın yaşadığı tarihî sürece de uygundur.

2.1. Çarlık Rusyası Dönemi

Türkmenistan'da kimlik arayışları veya yeni kimlikler inşa etme süreci, Çarlık Rusyası'nın bölgeyi işgal etmesiyle başlar. Aslında 1552 yılında Çalık ordusunun Kazan'a girişi Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk toplulukları için yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelir. Altınordu Hanlığı'nın ortadan kalkmasıyla 1556'da Astırahan Hanlığı, 1558-1582 arasında Sibir Hanlığı, 1593-1604 arasında Sibiry'a'nın tamamı, 1604'te Nogay bölgesi, 1783'te Kırım, 1859'da Kuzey Kafkasya, 1865'te Taşkent, 1881'de Türkmen bölgesi işgal edilmiştir. İşgal ettiği bölgelerden hammadde ihtiyacını karşılamayı planlayan Çarlık, çok geçmeden Orta Asya'nın içlerine kadar ilerler¹³. Çarlık dönemi Rus sömürgesinin başlıca amaçları arasında yer altı ve yer üstü kaynaklarını sömürmek, "kâfirleri" Rus kültürüne dâhil ederek Hıristiyanlaştırmaktır. İlk dönemlerde Rusça eğitim veren okullar açan ve okullar vasıtasıyla yerli halka Rus kültürünü dayatarak onları Hıristiyanlaştırmak isteyen Çarlık, zamanla bu yolun olumlu sonuçlar vermediğini görmüştür. Sömürge halkların Rusça bilmemesi, Rus olmayan çocukların Ruslarla birlikte karma okullara gitmeye sıcak bakmaması ve II. Katerina'nın sömürge halklara karşı sergilediği toleranslı tutumu nedeniyle Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırmanın gerçekleşmesini engelleyen faktörler olarak görülmüştür. Bu girişimlerden bir sonuç alamayan sistemde Türk dünyasının kaderini derinden etkileyen İlminskiy adı ön plana çıkmaya başlar.¹⁴ İlminskiy'in Çarlık döneminde ortaya koyduğu görüşlerinin Sovyet döneminde de bazı değişikliklerle kullanılmış olması, bu görüşleri dikkatle takip etme zorunluluğunu doğurmaktadır. Sömürge halklara Rusça öğretip karma okullarda eğitim vermek yerine İlminskiy, bütün Türk halklarının yarı ayrı bir kimliğe sahip olacağı bir eğitim programı hazırlamıştır¹⁵. İlminskiy'e göre Çarlık idaresi altındaki ve Rus olmayan

¹³ Rusların Türkistan bölgesine yayılması süreciyle ilgili olarak bk. Mehmet Saray, "Rusya'nın Türkistan'da Yayılması", **Türkler**, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 561-576.

¹⁴ İlminskiy (1882-1891) Bir rahibin oğlu olarak Penza'da doğmuş, misyonerlik eğitimi almış olan İlminskiy, Kazan İlahiyat Akademisi'nde görev yapan bir Türkolog idi. Ününü en çok Rus İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Rus olmayan halklar (Noradtsy) için geliştirdiği eğitim sistemi ile kazandı. İlminskiy'in temel amacı, bu yerli halkların yerel dillerinde bir Ortodoks Hıristiyan kültürü yaratmaktır. İlminskiy bu sistemi iki direk üzerine inşa etmişti. Birincisi, "yerliler"e kendi dillerini öğretmek, ikincisi de yerli öğretmenler ve yerli Ortodoks rahipleri eğitmektir (Nilüfer KEFELİ, "Nikolay İlminsky: Orta Volga Müslüman Ve Türk Halkları Üzerinde Siyaseti", **Türkler**, C.18, Ankara 2002, s. 451). İlminskiy'in bu sistemi hem Çarlık döneminde hem de Sovyet döneminde küçük değişikliklerle kullanılmış, benimsenmiştir. İlminskiy'in bu tarz bir uygulaması Rusya ve Sovyet dönemi Türklük bilimi çalışmalarının yönünü belirlemiştir. Bu tarz bir anlayışla yetişen İlminskiy'in talebeleri onun temellerini attığı ve tamamen ayrıştırmacı bir hüviyete sahip olan sistem dahilinde çalışmışlardır. Bütün halde bulunan Türkistan Bölgesinden farklı milletler imal etmeyi amaçlamışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır (Mehmet Aça, "Çarlık Rusyası Dönemi Ruslaştırma Hıristiyanlaştırma Politikaları ve Nikolay İvanoviç İlminskiy", **Biyografi Analiz**, 10, Nisan-Mayıs, s. 50-54).

¹⁵ Mehmet Aça, "Ortak Türk Kimliğinin Yeniden İnşası / Tanımı ve Türkiye Azerbaycan-Orta Asya Cumhuriyetleri İlişkileri bağlamında Türklük Bilimi Araştırmalarının Rolü", **Kök Araştırmaları**, VI/1, Bahar 2004, s. 50.

grupları Ruslaştırmanın tek yolu onlara Rusçayı ve Hıristiyanlığı öğretmekten geçmektedir. Rus eğitim bakanlığının onay verdiği bu düşünce doğrultusunda Türk toplulukları arasında Rus okulları açılmış, buralarda Rusça ve yazı dili haline getirilen şive öğretilmeye başlanmıştır. Rus ve Hıristiyanlık tarzını benimsetmeyi amaçlayan bu okullar, Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerine ters bir şekilde Türk toplulukları arasındaki dil ve kültür birliğini de bozmayı hedeflemiştir¹⁶. Bu programın uygulamaya konmasıyla birlikte Türkmenistan gibi pek çok Türk topluluğunda yeni bir kimlik inşa etme faaliyetleri başlamıştır.

Türkmenler, 1881-1917 yılları arasında Çarlık idaresi altında kalmışlardır¹⁷. Bu dönemde Çarlık idaresi, işgal ettiği diğer bölgelerde yaptığı gibi, bölgenin tarihî, coğrafi ve kültürel özelliklerini tespit edebilmek amacıyla Moskova ve Petersburg gibi merkezlerde çalışan bilim adamlarını bölgeye göndermiştir. Özellikle Rusya Coğrafya Derneği ve Doğal Tarih, Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Derneği'nin Orta Asya Türkleriyle ilgili önemli çalışmaları olmuştur¹⁸. Bu dönemde Türkmen folkloruyla ilgili olarak Rus Arkeoloji Cemiyeti'nin Doğu Araştırmaları bölümüne mensup bir Türkolog olan A. N. Samoyloviç'in önemli çalışmaları bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Çarlık Rusyası döneminde Türkmenlerin dili, edebiyatı ve folkloruyla ilgilenen ve bu alanda başarılı sonuçlar elde eden bilim adamı Samoyloviç'tir. Türkmenistan'ın çeşitli bölgelerine düzenlediği alan araştırmalarında elde ettiği yazılı ve sözlü malzemeleri bilimsel yöntemlerle inceleyen ve yayımlayan Samoyloviç, Türkmenlerin Oğuznâmeleri, cenknâmeleri, atasözleri, masalları, halk şiiri türleri üzerinde bilimsel çalışmalar yürütmüştür. Yine bu dönemde Samoyloviç'e alan araştırmalarında yardımcı olan ve Samoyloviç'le birlikte çalışan Hocalı Molla Mıratberdi'nin Türkmen folklor araştırmalarına yaptığı katkı önemlidir. Türkmen asıllı ilk folklor araştırmacıları arasında yer alan Hocalı Molla, Türkmen kültürüyle ilgili olarak Samoyloviç'e bilgi veren ve konuyla ilgili malzemeleri ulaştıran birisi konumundadır. Samoyloviç'in çalışmalarına yaptığı katkıların ötesinde kendisi de Türkmen folkloru üzerine derlemeler yapmış ve *Zakaspi Gazetesi*'nde yayımlamıştır¹⁹.

Çarlık dönemindeki araştırmalar, Türkmenlerin kim olduklarını tanımak için başlatılan girişimlerin ilk adımlarıdır. Türkmenlerin tarihteki ataları, yaşadıkları coğrafya veya coğrafyalar, konuştukları dil, anlattıkları hikâyeler, yeme içme ve giyim tarzları gibi pek çok alanda Rusya'dan bölgeye gelen bilim adamları çalışmalar yürütmüşlerdir. Rusya'nın bölgeye yerleşmeye çalıştığı bu dönemde dağınık boylar halinde yaşayan Türkmenlerin bir araya getirilmesi, tek bir merkezden yönetilebilecek hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bölgede tesis edilecek yönetim ve eğitim tarzı için bölge halkını tanımaya yarayan faaliyetler yü-

¹⁶ Mehmet Yüce, *agm.*, s. 113-114.

¹⁷ N. Ekber Necef, Ahmet Annaberdiyev, **Hazar Ötesi Türkmenleri**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 278.

¹⁸ V. V. Barthold, **Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm**, çev.: Kaya Bayraktar ve Ayşe Meral, Küre Yayınları, İstanbul 2004, s. 321-322.

¹⁹ A. N. Samoyloviç'in ve Hocalı Molla'nın Türkmen folkloruyla ilgili çalışmaları için bk. Halil İbrahim Şahin, "A. N. Samoyloviç ve Hocalı Molla'nın Türkmen Folkloruyla İlgili Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 16(30), Güz 2011, s. 319-337.

rütülmüştür. Tanıma tek taraflı değil, çift taraflı yapılmaya da çalışılmıştır. Türkmenleri tanımaya çalışan Ruslar, bir yandan da Rusları ve onların kültürlerini Türkmenlere tanıtmaya gayreti içinde olmuşlardır. Bu amaçla Türkmenistan'da çok sayıda gazete yayımlama yoluna gidilmiştir. Bu gazetelerde Avrupa'dan ve özellikle Rusya'dan haberler olduğu gibi Rusların dünya görüşünü ve kimlik özelliklerini yansıtan bilgiler de yer almıştır²⁰. Kısacası Rusça gazetelerin yayımlandığı ve Rusça eğitim veren okulların açıldığı Çarlık dönemindeki sosyal bilimler alanındaki çalışmalar, bölgeyle ilgili birikim oluşturmanın ilk adımları olmuştur. Bu dönemde sistemli bir kimlik politikası hayata geçirilememiştir. Ancak Çarlık dönemini izleyen Bolşevik döneminde folklorun kimliği şekillendirme noktasında etkin bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Bu bakımdan Türkmenler için oldukça önemli olan bu döneme ve dönemin folklor politikalarına yakın bakmak gerekmektedir.

2.2. Sovyetler Birliği Dönemi

Sovyet dönemi halkların birlikteliği esasına dayalı bir dönemdir. Bu dönemdeki halkın, asıl ifadesiyle "narod"un ne anlama geldiğini Stalin 1913 yılında şöyle ifade eder: "Tarihsel olarak dilden, topraktan, iktisadi yaşamdan, psikolojik eğitimden oluşmuş, ortak bir kültürde kendini belli eden istikrarlı bir topluluk". Stalin'in bu tanımı kadar topluluğun sürekliliğini dilin sağladığını söylemesi de oldukça önemlidir²¹. Çünkü Sovyet dönemindeki sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların önemli bir kısmı dille alakalıdır. Hatta halkbilimi alanında yapılan araştırmalar, dil alanında yapılan çalışmalarla doğrudan ilintilidir. Stalin'in kısaca ifade ettiği halkın veya halkların bir arada, Moskova'nın direktifleri doğrultusunda hareket etmesi, beklentiler arasında olmasına rağmen, sonuç itibarıyla hemen gerçekleşecek bir ideal değildir. Bu bakımdan farklı tarihî ve kültürel süreçlerden gelen halkların ortak bir kimlik altında toplanabilmesi için sistemli çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Siyasilerin ve bilim adamlarının bu konuda hemfikir olduğu temel nokta, halkların sürekliliğini sağlayan unsurlarda yapılacak değişiklikler veya müdahaleler halkı istenilen düzeye getireceği düşüncesi olmuştur. İstenilen değişiklikler ve müdahaleler siyasi birtakım düzenlemelerle yapılabilirdi, ancak uzun vadeli bir yapının kurulabilmesi için sosyal bilimlerin bu halklar üzerinde çalışması gerekmiştir. Sosyal bilimlerin sistemli çalışmaları sonucunda elde edilen sonuçları kullanan siyasa, belirli ölçülerde başarıya ulaşmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde sosyal bilimlerin halkları yeni ideoloji doğrultusunda yeniden inşasında aldığı rolü Olivier Roy, şu şekilde dile getirir: *"İnsan bilimleri sadece politikaları meşrulaştırmak için kullanılmaz veya daha basit olarak söylersek bilim insanların kişisel ideolojik seçimlerinden (19. yüzyıl Fransa tarihinde olduğu gibi) etkilenmez; bu bilimlerin imal etmek, uydurmak gibi rolleri de vardır. Sovyet dilbilimci siyasal talimatlar doğrultusunda diller imal eder. Sovyet etnograf, incelediği toplumsal gerçekliğin içine Sovyet düzenini daha iyi katmak için töreler uydurmakla yükümlüdür. Bilimsel gözlem sadece bir ilk aşamadır: Dilbilimci bir dizi lehçeyi ortaya çıkarır, etnograf töreler ve âdetlerin liste-*

²⁰ Ekber N. Necef, *age.*, s. 280-289.

²¹ Oliver Roy, *age.*, s. 102.

sini yapar. Sonra, genellikle hayli nitelikli olan bu sınıflandırma çalışması, yeni bir dil veya yeni âdetler inşa etmek için malzeme olarak kullanılır.²² Bilim adına oldukça sıkıntılı bir durum olan Sovyet biliminin bu özelliği, kendi döneminde olduğu kadar bugün de önemli problemler doğurmaktadır. Ancak yeni bir Sovyet kimliği ve bütün bir Sovyetler Birliği için bilimin objektiflik ilkesi görmezden gelinerek sosyal bilimler alanında çalışmalar yapılmıştır. Yeni bir Sovyet insanı modelini öngören Bolşevikler, bu insanın dilinin Rusça, dininin ateizm, milliyetinin ise Sovyet olmasına karar vermişlerdir. Onlara göre "Birliği oluşturan halkların her birinin kendi ulusal kimliğini bir kenara bırakıp Sovyet üst kimliği altında birleşip Sovyet halkının oluşturulması" devletin temel politikasıdır²³.

Araştırma konumuz olan Türkmenistan'daki folklor ve kimlik meselesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Türkmenistan'daki insanların Sovyet ideolojisini benimsemesi ve kendisini Sovyetler Birliği içinde bir parça olarak hissedebilmesi için yeni kültürel değerlere, başka bir ifadeyle kimlik değerlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için folklor başta olmak üzere sosyal bilimlerin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde hem Rus olan hem de Rus olmayan halkların dili, edebiyatı, tarihi, arkeolojisi, etnolojisi ve folkloru üzerine yürütülen politikalar, aşağı yukarı aynıdır. Bu bakımdan öncelikle Rusya merkezli çalışmalara ve anlayışa bakılmalıdır. Sovyetler Birliği döneminin folklor anlayışını önemli ölçüde belirleyen bilim adamlarından olan Vladimir Propp'un görüşleri hem Rusya'daki hem de merkez dışındaki diğer toplumlarda tesis edilen folklor politikalarında etkili olmuştur. Batı Avrupa'daki folklor anlayışını eleştiren Propp, Rusya'da folklorun başka anlama geldiğini veya gelmesi gerektiğini öne sürer. Ona göre Batı Avrupa'daki folklor araştırmaları belli prensipler üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, "1. Toplumun sadece bir tabakasının, köylülüğün kültürü incelenir. 2. Araştırmanın konusu hem maddi hem manevi kültürdür. 3. Araştırmanın konusu sadece bir ülkenin köylüsüdür, bu da çoğu kez araştırmacının kendi ülkesinin köylüsüdür."²⁴ Bu ilkeleri reddeden Propp, folklorun "gelişmişlik dereceleri hesaba katılmaksızın, var olan bütün halkların alt toplumsal tabakalarının sanatı" olduğunu ileri sürer. Onun bu düşüncesi, Avrupalı köylülerin folklorla, Avrupa dışındaki toplumların antropoloji ve etnoloji gibi bilim dallarıyla incelenmesi anlayışına da eleştiri getirmektedir. Propp'un sınıfsız bir toplum olan sosyalist toplumda folklorun ne olduğuna dair görüşleri, Sovyetler Birliği dönemindeki folklor politikalarına ışık tutmaktadır. Propp'a göre bir alt tabaka ürünü olarak folklor, sosyalizmde temel özelliklerini kaybederek ulusal mülk haline gelmektedir²⁵.

Folklorla "ulusal mülk" özelliğini veren Propp'un çalışmaları, diğer Sovyet folklorcuları arasında da büyük oranda kabul görmüştür. Folklorun "narod" tarafından yaratılması ve bütün toplumu ilgilendiren bir alan olması, sosyal bilimler alanındaki çalışmaların bu bilim dalı üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Sovyet mantığına göre halkın yarattığı değer-

²² Age., s. 116-117.

²³ Mehmet Yüce, agm., s. 119.

²⁴ Vladimir Propp, *Folklor / Teori ve Tarih*, Avesta, İstanbul 1998, s. 10.

²⁵ Age., s. 12-13.

lidir ve bu değerler, toplumun kimlik özelliklerini belirleyen asıl unsurlar olmalıdır. Bu yüzden Sovyetler Birliği döneminde folklor araştırmaları folklor ürünlerinin kaynağı ve göçü gibi hususlardan “folklorun sosyal yararı” konusuna yoğunlaşmıştır. Asilleri ve din adamlarını eleştiren hikâyeler yayımlanıp her yere dağıtılırken, işçilerin folkloru üzerine çalışanların sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. Masallarda çara veya çarlara karşı duyulan düşmanlık işlenirken, bir yandan da yeni yaratılan masallar geleneğe sürülmüştür. Kahramanları çoğunlukla Sovyet yönetimden ve askerî rütbeli birisi olan bu masallar arasında Lenin’i büyük bir kahraman olarak gösterenleri de vardır. Bazı Sovyet folklorcularının geleneksel olmayan ürünlerin folklorun kapsamına dâhil edilmesine karşı çıkmasına rağmen, folklor, “sosyalizm ve komünizmin gerçekleştirilmesinde bir vasıta olarak” kullanılmıştır²⁶. Sovyet ideolojisini öne çıkaran folklor ürünlerine gösterilen ilgi, bu ürünleri yaratan ve aktaran kişilere de gösterilmiştir. Özellikle Sovyet devletinin istediği şekilde hikâyeler anlatan ve şiirler söyleyen hikâyeci ve ozanlar, devlet tarafından onurlandırılmışlardır. Kadının toplum içindeki rolünü yansıtan ve kadın merkezli folklor ürünlerinin derlenmesine ve yayımlanmasına özen gösterilmiştir²⁷. Kısacası Rusya merkezli folklor araştırmaları, Sovyet döneminde yaratılmış ve Sovyet ideolojisini benimsetmeye yarayacak malzeme üzerinde yoğunlaşarak faydacı bir anlayışı bürünmüştür.

Sovyetlerin merkezde kurdukları folklor düzeni, sonrasında birlik içindeki diğer topluluklara da uygulanmıştır. Bu yönüyle aslında Türk topluluklarına uygulanan folklor politikaları, Rusya’daki folklor anlayışından ve çalışmalarından farklı değildir. Öncelikle Rusların yeni döneme adapte olmasını hedefleyen Moskova, diğer halkların, özellikle Orta Asya’daki topluluklar için belirlediği yeni kimliği benimsetebilmek için bu bölgelerde de folklor araştırmalarına hız vermiştir²⁸. Türkmenistan’da ilk olarak yeni bir yazı dili ve alfabenin tesis edilmesine girişilmiştir. 1929 yılında Arap harfli alfabeden Latin alfabesine geçirilen Türkmenler için Çağatay Türkçesinden farklı olan, Yomut ağzına dayalı bir yazı dili inşa edilmiş-

²⁶ Felix J. Oinas, “Rusya’da Folklor Faaliyetleri”, çev.: Umay Günay, **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Ankara 2003, Milli Folklor Yayınları, s. 113-116.

²⁷ **Agm.**, s. 120.

²⁸ Sovyet döneminin Türk topluluklarına uyguladıkları kimlik politikaları, bu topluluklarda onarılması güç problemlere neden olmuştur. Günümüzde kendi sınırlarına ve anayasalara sahip bu topluluklar kimlik konusunda sıkıntı içindedirler. Bu sıkıntıların kaynağı, büyük oranda Sovyet döneminin kimliksizleştirme anlayışına dayanmaktadır. Günümüz Türk topluluklarının kimlik problemleriyle ilgili olarak bk. Nesib Nesibli, “Azerbaycan’ın Ulusal Kimlik Sorunu”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 53-104; Saltanat Berdikeeva, “Kırgızistan’da Ulusal Kimlik ve Aşiret Politikası”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 133-156; Candan Badem, “Sovyet Sonrası Kazakistan’da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 157-184; Alisher Ilkhamov, “Özbek Kimliğinin Arkeolojisi”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 185-236.

tir²⁹. Yeni alfabe ve yazı diliyle yayımlanan ilk kitaplarda folklor, özellikle de halk edebiyatı ürünlerine sıkça rastlanır. Ancak bu dönemde, özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısında, yayımlanan folklor ürünlerinde İslami ve millî unsurların ayıklanması yoluna gidilmiştir. Dede Korkut Kitabı gibi bazı destani eserlerin yayımlanması yasaklanırken Kerem ile Aslı ve Aşık Garip gibi aşk hikâyeleri yine bazı ayıklamalarla yayımlanmıştır³⁰. II. Dünya Savaşı yıllarında ise folklorla bakışta önemli bir değişim olur. Savaş yıllarının doğurduğu ihtiyaca binaen Sovyetler Birliği bünyesindeki halkların kahramanlık konulu şiirlerinin ve anlatılarının yayımlanmasına izin verilir. Özellikle Köroğlu Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nın çeşitli kolları ve boyları yayımlanır. Dede Korkut boyları ilk kez **Sovyet Edebiyatı** dergisinde yayımlanmaya başlanır³¹.

M. Köseyev, "Halk Dörediciliğinin Gücünü Duşmanın Derbi-Dağın Edilmesi Üçin Ulanın", (Sovet Edebiyatı, 6, 1943, s. 38-45) adıyla bir yazı yazarak halk kültürünün gücünü düşmanı mağlup edebilmek için kullanılmı çağırısı yapar. Hatta savaş yıllarından sonra S. Annanurova'nın, "Beyik Vatançılık Urşu Yıllarının Folkloru" (TSSR İlimler Akademiyasının Habarları, Cemgiyetçilik İlimlerin Seriyası, 3, 1965, s. 39-43) yazısında olduğu gibi bu dönemin folkloru çeşitli çalışmalara konu olur. Halk arasında ise özellikle belirli amaçlar için yaratılmış şiirlerin yayılmasına ve bunların gazete gibi yaygın haberleşme araçlarında yer almasına gayret edilmiştir. O şiirlerden birisi şu şekildedir:

*"İlerimiz ocar ocar
Üstüne münsem duşma gaçar
SSSR'e duşman çozsa
Gızıl Goşun odlar açar"*³²

Yukarıdaki mani tipli şiirin yanı sıra bu dönemde bahşaların yarattığı onlarca şiir, gazete ve dergilerde yayımlanarak Türkmenleri Bolşeviklerin davasına ortak etmeye çalışılmıştır. Sovyetler, savaşı birlik içindeki halkların ortak duygu ve düşüncelere ulaşabilmesi için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Kahramanlık konulu geleneksel destan ve şiirlerin yanında, yeni yaratılmış halk şiiri örnekleri de Sovyet kimliğinin pekiştirilmesi için kullanılmıştır.

²⁹ İsa Özkan, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları", **VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 227.

³⁰ **Agm.**, s. 228. Türkmenistan'da yayım yasağına uğrayan anlatıların başında Dede Korkut hikâyeleri yer almaktadır. II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyet Edebiyatı dergisinde yayımlanmasına izin verilen Dede Korkut boyları, daha sonra yasaklı eserler arasına girmiştir. Hatta Dede Korkut Kitabı'nı yayımlamak isteyen Meti Köseyev, hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Ali Duymaz, **agm.**, s. 731; Cumageldi Hommatdurdiyev, **Meti Köseyeve Hem-de Baymuhammet Garriyev Sud Edilişi**, Aşgabat 1993.

³¹ Halil İbrahim Şahin, **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2011, s. 21.

³² T. Durdiyev vd., **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunça Oçerk**, İlim Neşriyatı, Aşgabat 1967, s. 234.

Bu dönemde destanların yanı sıra masallara da müdahale edilmiştir. Ekim devriminden önceki pek çok motif, masallardan çıkarılmış onun yerine yeni dönemin istediği motifler yerleştirilmiştir. Kahramanlar artık olağanüstü varlıklarla savaşıp sıra dışı yolculuklar yapmamakta, bunun yerine hayatın içinden, daha gerçekçi mücadelelere girişmektedir³³. Bunun yanı sıra tamamıyla Sovyet ideolojisini yansıtan Lenin ve Stalin'in kahraman olarak yer aldığı yeni masallar da imal edilmiştir³⁴.

Bu dönemde siyasi bazı sloganlar, Sovyet döneminde oluşan atasözleri olarak okul kitaplarına konmuştur. "*Kolhozçunun canı da bir, ekmeği de bir*", "*Moskova barışın merkezi-dir*", "*Kolhozun malı kimin, kim çalışırsa onun*" ve "*Devrimin adı, düşmanı yıkar*" gibi sözler atasözümüştü gibi bu devirde öne çıkarılmıştır. Ancak Sovyet döneminden sonra bu sözler, kullanımdan kalkmış ve önemini yitirmiştir³⁵. Yeni atasözü imal etmeye varan bu bakış açısı çerçevesinde "Vatan, Halk, Kollektiv Hakkında Türkmen Nakılları" (Agitatorun Bloknotu, 4, 1955, s. 25) adlı yazıda olduğu üzere atasözlerinde Sovyet ideolojisinin unsurları aranmıştır.

Sovyet dönemin folklor araştırmalarında özenle uygulamaya konan yöntemlerin başında geleneksel halk kültürü ürünlerindeki rejimle uygun düşen tarafların öne çıkarılması ya da halkın yarattığı üründe olmasa bile bu ürünlerin rejim doğrultusunda yorumlanması gelmektedir. Örneğin N. Şükürov, "Dine Garşı Motivler (Türkmen Halk Dörediciliginde)" (Yaş Kommunist 1965), "Türkmen Halk Dissanlarında Ateistik Motivler", (TSSR İlimler Akademiyasının Habarları, Cemgiyetçilik İlimlerin Seriyası, 6, 1965, s. 58-65), "Folklor ve Ateistik Terbiye" (Mugallımlar Gazeti, 1964) ve "Dine Garşı Döredilen Nakıllar" (Yaş Kommünist, 1965) yazılarında halk kültürü ürünlerinin din karşıtlığına dair bilgiler içerdiğini öne sürmüştür. Bu tam anlamıyla dini toplumdaki kaldırmak isteyen komünist ideoloji için yapılmış, bilim dışı bir yaklaşımdır. Din karşıtlığının yanı sıra milliyet kavramını reddeden folklor ürünleri de aranmıştır. G. D. Gurbanshedov'un, "Antifaşistik Şorta Sözler" (Sovet Edebiyatı, 2, 1943, s. 23-33) bu çabalardan sadece bir tanesidir.

Sovyet döneminde yaratılan ve geleneksel bir yaratma olarak kabul edilen folklor ürünlerinde eski eleştirilirken yeni dönem övülmüştür. Aşağıdaki manide bu açıkça görülmektedir:

*"Daga çıkdım gördüler
Bugday arpa ordular
Bolşevigi övdüler
Menşevigi dövdüler"*³⁶

³³ İhsan Kalenderoğlu, **Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2011, s. 239.

³⁴ **Age.**, s. 242.

³⁵ N. Seyidov, "Türkmen Atasözlerinin Araştırılma ve Yayınlanma Tarihi: Bibliyografik Bir Bakış", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, X/1, 2010, s. 216.

³⁶ T. Durdiyev vd., **Türkmen Halk Dörediciligi Boyunça Oçerk**, İlim Neşriyatı, Aşgabat 1967, s. 210.

Sovyet döneminde yaratılan halk şiiri ve hikâyelerine ayrı bir önem veren Sovyet folklorcuları, bu sayede hem geleneğin rejim doğrultusunda gelişmesini hem de halkın rejimi tanıyıp benimsemesini hedeflemişlerdir. Yazılı kültürden daha ziyade sözlü kültürü kullanan Türkmenlere bu dönemdeki yeni kavramlar, şiirlerle anlatılmaya ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Türkmenlerin Sovyet döneminde duyduğu "kolhoz", pek çok halk şiirinde işlenmiştir:

*"Tamdıra perde perde
Her perdesi bir yerde
Kolhoza karşı çıkan
Duşmanlar galar derde"*³⁷

Halk kültürü ürünlerinde yer alan kahramanların toplumun kimliğinde önemli bir yere sahip oldukları gerçeğinden hareketle Sovyet Türkmenistanı'nda Lenin ve Stalin gibi rejimin önde gelen isimleri geleneğe adapte etme gayretlerinden de bahsetmek gerekir. N. Kürreyev'in "Lenin'in Obrazı Türkmen Sovet Halk Döredicilliginde" (Sovet Türkmenistanı, 1953) ve B. Ahundov'un "Lenin Hakkında Leleler" (Sovet Edebiyatı, 4, 1955, s. 12) gibi yazıları başta olmak üzere dönemin bazı folklorcuları Lenin'i Türkmen folklorunda aramışlardır. Onun isminin geçtiği şiirleri ve anlatıları bir araya getirip yayımlamışlardır:

*"Yol yoldaş Leninden eşidilen sözler
Gutlı bolsın mekdebiniz şuralar
Gızlar okap kitaplara baksınlar
Azatlığın çırasını yaksınlar
Terbiyeli adam bolup çıksınlar
Gutlı bolsın mekdebiniz şuralar"*³⁸

Lenin'in, Rus büyüklerinin Türkmen folklorunda yer aldığını, bu tiplerin Türkmen halkınca benimsendiğini göstermeye çalışan bu faaliyetler, Türkmenleri Moskova'ya ve özellikle Sovyet dönemine adapte etmek için yürütülmüştür. Samoyloviç başta olmak üzere Türkmen folklorunu araştıran Ruslar, derledikleri malzemeyi hem Rusçaya çevirmişler hem de zaman zaman Rus folkloruyla mukayese etme yoluna gitmişlerdir. Örneğin Samoyloviç Türkmen bilmecelelerini ele aldığı çalışmasında cevabı "göz" olan bir bilmecenin benzerinin Ruslarda olduğunu söylemiş ve bilmeceleri şekil ve muhteva açısından incelemiştir³⁹. Bu arada Rusları öven, Türkmenlerin Rusları sevdiğini söyleyen şiirlerin varlığından bahsedilmiştir:

*"İslenimizi iyyeris
Atlaz yüpek geyyeris"*

³⁷ Age., s. 225.

³⁸ T. Durdiyev, age., s. 234.

³⁹ D. Nuraliyev, *Akademik A. N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında*, İlim Neşiriyatı, Aşgabat 1971, s. 22-23.

*Beyik Rus halkını
Candan eziz söyleris⁴⁰*

Sovyetler Birliği dönemindeki folklor araştırmalarının yoğunlaştığı alanlardan bir diğeri kadının toplumdaki yeri meselesidir. Kadınların toplum içinde daha aktif bir rol alması gerektiği düşüncesinden hareketle Sovyet biliminde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır⁴¹. Folklorcular, kadınlarla ilgili çalışmalara da ağırlık vermişlerdir. A. Govşudov, "Türkmen Ayal-Gızlarının Dörediciliği" (Ayal Gızların Aydın ve Leleleri, Aşkabat 1941, s.3-15) ve M. Sakali'nin "Türkmen Folklorunda Ayalların Obrazı" (Sovet Türkmenistanı 1941) başlıklı çalışmaların benzerleri çeşitli isimler tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalarda Türkmen halk kültürünün kadına önem verdiği, kadını önemseydiği ve kadına sosyal hayatta yer verdiği düşünceleri vurgulanmıştır. Bu anlayış, Türkmenistan'da kadın kahramanların yer aldığı çok sayıda destanın ve masalın derlenerek yayımlanmasını sağlamıştır.

Sovyet Türkmenistanı'nda müdahaleye uğrayan ve Sovyet ideolojisini halka anlatmakla görevlendirilen grupların başında bahşılar gelir. Türkmen kültüründe bahşıların itibarlı konumları, bütün toylarda ve meclislerde yer alıyor olmaları komünist partinin dikkatini çekmiştir. Bahşılara karşı gösterilen saygı ve sevgiyi kullanmak isteyen Sovyet yöneticileri, bahşılardan yeni dönemle ilgili şiirler söylemelerini, sosyalist ideolojinin temel terimlerini şiirlerinde kullanmalarını, özellikle fabrikalarda çalışan işçilerin bulunduğu ortamlarda şiir icra etmeleri, destanlarda ve şiirlerde geçen dinî ve millî unsurları öne çıkarmadan sosyal hayatla bağlantılı konuları işlemeleri, kısacası Sovyet dönemine uygun bir şekilde mesleklerini devam ettirmeleri istenmiştir. Bu istekleri yerine getiren veya getirmeyi isteyen bahşılara özel ilgili gösterilmiş, bunlara devlet madalyaları, devlet bahşısı gibi unvanlar verilmiştir. Aşkabat'ta ve Moskova'da düzenlenen şiir toplantılarına rejime uygun şiir söyleyen bahşılar davet edilmişlerdir. Sovyet yöneticilerinin Türkmen bahşılarında beklentilerini şu değerlendirme gayet iyi bir şekilde yansıtmaktadır: "*Bahşılar, kendi yeteneklerini Lenin, Stalin hakkında, halkların birlik ve beraberliği, vatanı koruma, Kızıl Ordu ve vatanın güzellikleri hakkında koşmalar yazarak göstermelidirler.*"⁴² Bu beklenti, büyük oranda bahşılarda yerine getirilmiştir, ancak bahşılık geleneğinin doğal seyrini kesintiye uğratan süreç, gelecekle ilgili pek çok problemi de beraberinde getirmiştir.

Türkmen bahşılarında Sahi Cabbarov ve Magtımğulı Garlıyev, fabrikalarda ve kulüplerde bahşılık yaparlarken 1936 yılında Moskova'da düzenlenen ozanlar toplantısına Türkmenistan adına katılmışlardır. Nazar Baga ise 1939 yılında Moskova'ya gitmiştir. Öre Kebeyev ise "Vatanım" ve "Azatlık" gibi yeni şiirleriyle Moskova'daki ozanların toplantılarına katılmıştır⁴³. Bu dönemde bahşılar, devre uygun çok sayıda şiir söylemişlerdir. Şahniyaz Bahşının aşağıdaki şiiri bahşıların yeni kimlik anlayışını inşa etmede devrin ideolojisine yardımcı olduğunu göstermektedir:

⁴⁰ T. Durdıyev, *age.*, s. 263.

⁴¹ Oliver Roy, *age.*, s. 122.

⁴² İhsan Kalenderoğlu, *age.*, s. 309.

⁴³ Halil İbrahim Şahin, *age.*, s. 195-204.

*"Oktyabr bayramının nemedigini bilmek gerek
Türkmenistanın hukugın berdigin görmek gerek
Ter mesek güller bilen gol gola bermek gerek
Şatlanıp cakgıldeşip guldarlara gülmek gerek
Ezilen milletleri azat eden bayram bu günü."*⁴⁴

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak örnek sayısı ne kadar çoğalırsa çoğalsın değişmeyen bazı hususlar vardır. Sovyet Türkmenistanı'nda folklor adına önemli çalışmalar yapılmıştır. Hatta Türkmen folklor araştırmalarının temelleri bu dönemde atılmıştır. Bölgenin geleneksel dokusu başta Sovyet araştırmacıları, sonraları Türkmenistan'da yetişen folklorcular tarafından bilimsel yöntemlerle irdelenmeye başlanmıştır. Ancak Sovyetlerin birliğin hemen her yerinde uygulamaya koyduğu politikalar, Türkmen folklor araştırmalarını da etkilemiştir. Geleneğin doğal seyrinde oluşmuş folklor ürünlerinin yanı sıra devrin ruhuna uygun olarak icat edilmiş sözde halk yaratmalarında Sovyet ideolojisi aranmıştır. Türkmenistan'daki Türkmenlerin sözlü geleneği daha aktif bir şekilde kullanıyor olmaları, folkloru sonuçları itibariyle cazip bilimlerden birisi haline getirmiştir. Ekim devriminden önce bambaşka kimlik değerlerine sahip Türkmenlere Sovyet dönemin yeni bir kimlik tayin etmiş ve bu kimliğin tanınmasında ve kabulünde folklor ürünlerine ve araştırmalarına başvurmuştur. Birliğin dağılmasına kadar sürdürülen bu kimlik ve folklor politikaları, Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle hemen sahnedan çekilmemiştir. Bir süre daha Sovyet düzeni devam etmiştir, ancak milliyet esaslı bir döneme giren Türkmenler kimlik değerlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Sovyet döneminde olduğu gibi, sosyal bilimlerin, özellikle de folklorun, kültürel kimliğin yeniden inşası aşamasında önemli bir rolü vardır. Bağımsızlık sonrası kimlik politikaları ve folklorun bu aşamadaki durumu diğer bölümün konusudur.

2.3. Bağımsızlık Sonrası Dönemi

Türkmenistan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak müstakil bir devlet olma yoluna girdiğinde hazır bulduğu en önemli problemlerin başında kimlik bunalımı gelir. Neredeyse yüz yıl Rus idaresinde kalarak kendine tayin edilen kimlik değerlerini benimsemeye çalışan Türkmenler, bağımsızlık sonrasında kimliklerini oluşturan unsurları yeniden değerlendirmek durumunda kalmışlardır. Bu aşamada daha önceleri Sovyet devlet ve bilim adamlarının yaptığı işlemlerin tersi yapılmaya başlanmıştır. Amaç, Türkmenleri Sovyet sistemi içinde bir halk, parça olmaktan, kendi başına ayakta durmaya çalışan bir "millet" seviyesine yükseltebilmektir. Tabii ki bu, önceki dönemin politikalarından tamamen bağımsız bir şekilde yapılmayacaktı. Yine Sovyet döneminde olduğu gibi tek başlı bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Michael Denison'un ifadeleriyle *"İlk olarak Sovyet öncesi göreneklerin meşrulaştırıldığı ve Niyazov'un şahsında yürürlüğe konan monist (tekçi) bir siyasal düzenin izdüşümü yapıldı; ikinci olarak, etnik Türkmenleri Türkmen topraklarına bağlayan kökenci*

⁴⁴ T. Durdıyev, *age.*, s. 212.

*bağlar, çoğu zaman Türkmen tarih ve folklorunda iyi bilinen (özellikle Oğuz Han gibi) efsanevi hükümdarlar yoluyla vurgulandı, bir başka deyişle, belirgin bir Türkmen coğrafi-kültürel alan oyuldu ve üçüncü olarak tarihsel bağlamı sadece çok belirli kesişme noktalarında kabullenen, Sovyet deneyiminden ise ancak belli belirsiz söz eden, bir hayli seçici ve normlarla yüklü etno-ulusal bir meta-anlatı ortaya kondu.*⁴⁵

Denison'un bu değerlendirmesinde "etno ulusal bir meta-anlatı" olarak adlandırdığı ve Türkmen kimliğinin sınırlarını çizebilmek için hazırlanmış olan "Ruhnâme"dir. Niyazov'un imzasını taşıyan bu eser, Türkmenlerin başucu kitabıdır. Eğitim kurumlarının yanı sıra eğitim alanının dışında resmî kurumların hemen hepsinde okutulan ve okunan Ruhnâme'de "Türkmen kimdir?" sorusuna cevap aranmıştır. "Türkmen" adının anlamı, Türkmenlerin kökeni, yurdu, kültürü, kahramanları, kısacası geçmişte ve günümüzde Türkmenlerin kimliği ve bir Türkmenin nelere dikkat etmesi gerektiğini bu eserde bulmak mümkündür. Eserin pek çok yerinde Türkmenlerin atalarıyla ve yurtlarıyla ilgili bilgilere yer verilir: "*Oğuz Han'ın Korkut Ata'nın, Selçuk Han'ın, alplar alpı Alparslan'ın, Melik Şah'ın, Sultan Senecer'in, Köroğlu'nun, Mahtumkulu'nun yurdunu gezin.*"⁴⁶ Ruhnâme'den alınan bu parçada ilk ata olarak Oğuz gösterilmektedir. Sonraki isimlerin büyük bir kısmı, Selçuklu dönemine aittir. Günümüzde Türkmenistan, köklerini tarihteki Türkmen devletlerinde ve hükümdarlarının başarılarında aramaya devam etmektedir. Selçuklu, özellikle de büyük Selçuklular döneminde yoğunlaşan Türkmen tarihçileri, resmî tarihlere bu dönemi, Türkmen vatanının ve milletinin tam anlamıyla oluştuğu dönem olarak almaktadırlar⁴⁷. Başkentte çok sayıda Selçuklu hükümdarına ait onlarca heykelin yer alması da Türkmenlerin Selçukluları bir kimlik unsuru olarak belirlediğini göstermektedir.

Tarihî ve kültürel kaynaklardan hareketle hazırlanan Ruhnâme'nin içeriğine bakıldığında folklorun bağımsızlık sonrasında da Türkmen kimliğinin belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı görülür. Ruhnâme'de Oğuznamelerden, Dede Korkut Kitabı'ndan ve Köroğlu'ndan sıkça bahsedilmektedir. Köroğlu'nun şiirleri, yiğitleri ve düşmanlarıyla yaptığı konuşmalar, yiğitliği, cesareti ve önderliği Ruhnâme'de yer almaktadır⁴⁸. Bu eserde Dede Korkut'un da özel bir yeri vardır. Türkmenistan'da bağımsızlık sonrasındaki kimlik çalışmalarında Dede Korkut Kitabı ön sıralarda yer alır⁴⁹. Türkmenlerin saygı duyacağı ve kişilik özelliklerini

⁴⁵ Michael Denison, "İmkânsız Yerine Getirme Sanatı: Siyasal Simgecilik ve Sovyet Sonrası Türkmenistan'da Ulusal Kimlik ile Kolektif Bellek Yaratılışı", çev.: Gönül Pultar, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 250.

⁴⁶ Saparmırat Türkmenbaşı, **Ruhnama**, Aşkabat, s. 29.

⁴⁷ Michael Denison, **agm.**, s. 255.

⁴⁸ Saparmırat Türkmenbaşı, **age.**, s. 170-171.

⁴⁹ Türkmenistan'daki Dede Korkut Kitabı ve kültürel kimlik ilişkisi için bk. Ali Duymaz, "Türkmenistan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Geleneği", **II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi**, 19-25 Nisan 2010, Çeşme-İzmir. (Yayımlanmamış Bildiri); Melek Erdem, "Türkmenistan'daki Dede Korkut Destanlarının Türkmen Şuurunun Yaratılmasındaki Rolü", **Kök Araştırmalar**, I/2, Güz 1999, s. 149-159.

kendine örnek alacağı bir tip olarak gösterilen Dede Korkut, Türkmen kimliğinde kültür kahramanlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Sovyet döneminde yasaklı kitaplar arasında yer alan ve Ruhnâme'yle birlikte tekrar gündeme getirilen Dede Korkut, çok sayıda çalışmaya da konu olmuştur. Türkmenistan'da Dede Korkut araştırmalarındaki artışta Türkmenbaş'ın aşağıdaki değerlendirmesi etkili olmuştur:

“Ellili yılların başında Türkmen halkının kültür ve edebi mirası hakkında yanlış hükümler verildi. “Gorkut Atanın Kitabı” adlı kadim Oğuz eposu, “Gül-Bilbil”, “Yusuf-Ahmet” gibi halk destanları, Şabende'nin, Mahtumkulu'nun, Zinhari'nin, Kâtibi'nin bazı eserleri ve buna benzer başkaları sebepsiz yere yasaklandılar. Cumhuriyetimizin bilim adamları, epik bir eser olan “Gorkut Ata”yı, yukarıda adı geçen şairlerin başka destanlarını ve eserlerini de bilimsel olarak araştırmalı, tenkitli metinlerini ön söz, sözlük ve incelemelerle zenginleştirip yayıma hazırlayarak kendi düşüncelerini ifade etmelidirler.”⁵⁰

Türkmen bilim adamlarını göreve çağıran bu sözlerden sonra hızla Dede Korkut Kitabı'nın metin neşirleri yapılmaya, kitaptaki tipler, coğrafi adlar, tarihî ve kültürel unsurlar tahlil edilmeye başlanmıştır. Ancak yapılan çalışmaların pek çoğunda Dede Korkut Kitabı, Türkmenlerle özdeşleştirilme, Dede Korkut'u ve hikâyelerini Türkmenistan'da yaşayan Türkmenlere ait olarak gösterme çabaları öne çıkmıştır. Aba Gılıçdurdıyev'in de belirttiği gibi bu kitap, Türkmen tarihinin, kültürünün, dilinin, geleneklerinin, kısacası Türkmen hayatının yansımalarını içermektedir⁵¹. Kitaptaki tarih, Türkmen tarihi, coğrafya Türkmen coğrafyası, dil ve üslup da Türkmenlerin dili ve üslubudur.⁵²

Destansı anlatılardaki kahramanların ulusal kahramanlar olarak gösterildiği Türkmenistan'da kimliği oluşturan başka unsurlar da folklor değerleri olarak kullanılmıştır. Ulusal semboller olarak bilinen bayrak ve armada da Türkmen folkloruna ait unsurlar yer alır. Günümüzde millî miras olarak kabul edilen ve korumaya alınan pek çok geleneksel değer, ulusal sembollerde kendine yer bulmuştur. Türkmen bayrağında geleneksel halı motifleri, Türkmen armasında ise Türkmenlerin Ahal-Teke atı kullanılmıştır. Türkmenistan'ın ayları, resmi günleri ve millî bayramları düzenlenirken de Türkmen geleneği dikkate alınmıştır. Türkmenistan'da nevrüz, geleneksel olarak, Sovyet döneminde bazen yasaklanmasına rağmen, kutlandığından 21-22 Mart günlerinde millî bayram olarak kutlanmaktadır. Nisan ayının son pazarının Türkmen atı bayramı, 18 Mayısın Mahtumkulu'nun şiir günü, mayıs ayının son pazarı Türkmen halısı bayramı ve 12 Eylülün ise Ruhnâme günü olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Türkmenistan'da üçüncü ayın adı, “nevrüz”, beşinci ay, “Mahtumkulu”, altıncı ay “Oğuz”dur.

⁵⁰ A. Annanurov ve T. Guzuçıyev, **Kitabı Dedem Gorkut ala Lisanı Tayfanı Oguzan (Gorkut Atanın Kitabı Oğuz Taypalarının Dillerinde)**, İlim, Aşgabat 1995, s. 3.

⁵¹ Aba Gılıçdurdıyev, **Korkut Ata: O Turkmenskom Narodnom Geroičeskom Epose**, Magarif, Aşgabat 1990, s. 63.

⁵² Rahman Recebov, **Gadım Türkmen Edebiyatı (VIII-XII Asırlar)**, İlim, Aşgabat 1991, s. 177, 188.

Sovyet Türkmenistanı'nda Sovyet ideolojisini topluma benimsetmek için yapılan kimlik çalışmalarında kullanılan yöntemler, bu kez bağımsızlık sonrasında "Türkmen" kimliğini oluşturabilmek ve yerleştirebilmek için gündeme gelmiştir. Sözlü gelenek, artık Moskova'nın tayin ettiği şekilde değil, Türkmenistan'daki kurum ve kuruluşların istediği şekilde irdelenmeye ve sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Özellikle folklor, bu süreçte hem malzeme hem de bilim olarak yeni döneme önemli katkılar sağlamıştır. Kültürel kimlik adına topluma sunulan kahramanlar ve değerler gelenekten ve folklor araştırmalarından elde edilen sonuçlardan hareketle belirlenmiştir.

SONUÇ

Türkmenistan'daki kültürel kimlik ve folklor ilişkisini değerlendirmeye aldığımız bu çalışmada yapılan tespit ve değerlendirmelerin neticesinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1- Türkmenistan'da kimlik sorunu veya kimlik inşa etme faaliyetleri ve bu aşamada folklordan faydalanma, Çarlık Rusyası döneminde başlar. Bu dönemde folklor araştırmalarından daha ziyade folklorun malzeme boyutu ön plandadır. Türkmenlerle karşı kaşıya gelen Çarlık, bu toplumu tanıyabilmek ve burada tesis edeceği idare tarzını belirleyebilmek için Rus sosyal bilimcilerin çalışmalarına ihtiyaç duymuştur. Yazılı kültüre göre sözlü geleneğin daha baskın olduğu Türkmen boyları arasında A. N. Samoyloviç başta olmak üzere çok sayıda Rus bilim adamı sözlü ürünler ve halk kültürünü ihtiva eden yazılı eserler tespit ederek Moskova ve Petersburg gibi merkezlerde yayımlamışlardır. Hâkimiyeti altına aldığı toplumları Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak gibi bir hedefi olan Çarlık Rusyası bu dönemde ciddi bir kimlik politikası yürütememiştir. Daha doğru bir ifadeyle Çarlık'ın Türkmenler üzerinde yeni bir kimlik politikası üretecek vakti olmamıştır. 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle Çarlığın politikaları kesintiye uğramıştır. Bu yüzden Türkmenlerin kimlik değerleri üzerindeki asıl ve köklü çalışmalar, Sovyetler Birliği dönemine kalmıştır.

2- Türkmenistan'da kimlik, özellikle de kültürel kimlik ile folklor araştırmaları arasındaki bağın güçlendiği asıl dönem Sovyetler Birliği dönemidir. Yeni bir ideoloji ile Moskova'dan birlik içindeki halkları şekillendirmeye çalışan Sovyetler, ilk iş olarak halkların daha önceki dönemden getirdiği kimlik değerlerini değiştirmeyi denemiştir. Sosyal bilimleri, bunlar içinde folklor da vardır, devreye sokan Sovyet yönetimi tarihte hiç olmadığı kadar bilimsel çalışmaları politize etmiştir. Hayatın hemen her alanında hâkim ideolojinin izlerini arayan ve yeni fikirleri halka kabul ettirtmeye çalışan Sovyetler, folkloru da yeni dönemin ve kimliğin inşasında kullanışlı bir araç olarak görmüştür. Kendi mecrasında akan Türkmen geleneklerinin, çeşitli müdahalelerle istenilen şekilde gelişimini sürdürmesi amaçlanmıştır. Geleneksel folklor ürünleri Sovyet ideolojisi bağlamında irdelenirken bir yandan da yeni folklor ürünleri icat edilmiştir. Sahte folklor ürünleri olarak değerlendirilebilecek bu ürünlerde Sovyet liderleri ve sosyalist düşüncenin temel kavramları yer almıştır. Sonuçta Sovyet Türkmenistanı'nda folklor araştırmaları büyük oranda rejime hizmet edecek bir yapıda düzenlenmiştir.

3- Birliğin dağılmasıyla kısmen kendi başına kalan Türkmenler, yine bir geçiş dönemi ve kimlik problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Sovyetlerin bir asra yakın sürede tesis ettikleri kimliğin tartışılmaya başlandığı ve “milliyet” esaslı bir devrin kurgulanmaya başlandığı bu dönemde yeniden bir kimlik inşasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada da Türkmenlerin kendilerini tanımlamada kullandığı kaynakların başında folklor ürünleri gelir. Türkmenlerin kendilerine model alabilecekleri kahramanlar ve ahlaki değerler, Oğuz Kağan destanı, Dede Korkut Kitabı, Köroğlu Destanı gibi halk edebiyatı metinlerinde aranmıştır. Yine bu eserler, Türkmenlerin oluşumunu ve gelişimini anlatan metinler olarak da kabul edilmiştir. Dede Korkut araştırmalarında hiç olmadığı kadar bağımsızlık sonrasında artış yaşanmıştır. Destanlarda, hikâyelerde, masalarda ve şiirlerdeki millî ve dinî unsurlar artık daha rahat ve bilinçli bir şekilde öne çıkarılmaya başlanmıştır. Kısacası “Türkmenlik şuuru”nu inşa etmede yardımcı olan folklor kaynakları ve değerleri, dikkatle irdelenmiş ve elde edilen sonuçlar geniş kitlelerle paylaşılmıştır. Türkmenbaşı'nın kaleme aldığı söylenen ve bütün Türkmenlerin başucu kitabı olan “Ruhnâme”, folklorun Türkmenistan'da kültürel kimliğin kaynağı olarak nasıl değerlendirildiğini gösteren önemli bir eserdir. Türkmenlerinin kim olduğunu, tarihini, felsefesini, dilini, edebiyatını, atalarını, inançlarını, değerlerini, kısacası kimliklerini anlatan bu eserin oluşumunda folklorun katkısı büyüktür. Bununla birlikte Türkmenistan'ın önde gelen kuruluşları folklor ürünlerini yeniden ve yeni dönemin bakış açısını yansıtan bir şekilde bilimde, sanatta ve eğitimde kullanmaktadırlar. Artık folklor ürünleri Türkmenin yarattığı ve Türkmenlerin öz değerlerini yansıtan millî kimliğin parçası konumundadır.

4- Folklor ve kimlik ilişkisi, sadece Türkmenistan'da karşımıza çıkan bir husus değildir. Çalışmamızın baş kısmında da belirttiğimiz gibi bu durum folklorun henüz bir bilim dalı haline gelmediği dönemlerden itibaren vardır. Problem, kimlik inşasında folklor araştırmalarından ve malzemelerinden faydalanmak değildir. Türkiye dışındaki Türk topluluklarının, özellikle de Rusya'nın hâkimiyeti altında kalmış Türk topluluklarının, kimlik inşa etme faaliyetleri sırasında folkloruna yapılan müdahaleler, onarılması güç problemleri doğurmuştur. Sovyetler Birliği döneminde en yüksek seviyeye ulaşan bu müdahaleler, günümüzdeki folklor araştırmalarını etkilemektedir. Çünkü günümüz Türkmenistanı'nda Büyük oranda Sovyet döneminde tespit edilen folklor malzemeleri ve yöntemleri kullanılmaktadır. Problemler ve müdahaleli malzeme üzerine yapılan çalışmalar, doğal olarak sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle Türkmenistan'da uzun yıllardan beri yaşanan kimlik bunalımının yanında folklor araştırmalarında yaşanan bunalımın da dikkate alınması gerekmektedir. Kimlik üzerinde yapılan çalışmalarda gösterilen hassasiyet, folklor araştırmalarında da gösterilmelidir. Çünkü bu iki alan birbirinden bağımsız değil, aksine birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir ifadeyle Türkmenistan'daki kimlik çalışmalarının başarıya ulaşması, folklor araştırmalarının sağlıklı ve güvenilir bir hâle getirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- AÇA Mehmet, "Çarlık Rusyası Dönemi Ruslaştırma Hıristiyanlaştırma Politikaları ve Nikolay İvanoviç İlminskiy", **Biyografi Analiz**, 10, Nisan-Mayıs 2004, s. 50-54.
- , "Ortak Türk Kimliğinin Yeniden İnşası / Tanımı Ve Türkiye Azerbaycan-Orta Asya Cumhuriyetleri İlişkileri bağlamında Türklük Bilimi Araştırmalarının Rolü", **Kök Araştırmaları**, VI/1, Bahar 2004, s. 27-57.
- ANNANUROV A. ve T. Guzuçıyev, **Kitabı Dedem Gorkut ala Lisanı Tayfanı Oguzan (Gorkut Atanın Kitabı Oguz Taypalarınıñ Dillerinde)**, İlim, Aşgabat 1995.
- AZADOVSKİ Mark, **Sibirya'dan Bir Masal Anası**, çev.: İlhan Başgöz, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- BADEM Candan, "Sovyet Sonrası Kazakistan'da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik", **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 157-184.
- BARTHOLD V. V., **Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm**, çev.: Kaya Bayraktar ve Ayşe Meral, Küre Yayınları, İstanbul 2004.
- BAUMAN Richard, "Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosya Tabanı", çev.: Feridun Çotra, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2005, s. 74-88.
- BERDİKEEVA Saltanat, "Kırgızistan'da Ulusal Kimlik ve Aşiret Politikası", **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 133-156.
- BURKE Peter, **Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü**, çev.: Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- DENISON Michael, "İmkânsız Yerine Getirme Sanatı: Siyasal Simgecilik ve Sovyet Sonrası Türkmenistan'da Ulusal Kimlik ile Kolektif Bellek Yaratılışı", çev.: Gönül Pultar, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 237-270.
- DUNDES Alan, "Defining Identity through Folklore" **Folklor Matters**, The University of Tennessee Press, Knoxville 1996, s. 1-39.
- DURDIYEV T. vd. **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunça Oçerk**, İlim Neşriyatı, Aşgabat 1967.
- DUYMAZ Ali, "Azerbaycan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Araştırmalarının Sorunları", **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) Bildiri Kitabı-II**, Ankara 2007, s. 729-738.

- , "Türkmenistan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Geleneği", **II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi**, 19-25 Nisan 2010, Çeşme-İzmir. (Yayımlanmamış Bildiri).
- EKİCİ Metin, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004.
- ERDEM Melek, "Türkmenistan'daki Dede Korkut Destanlarının Türkmen Şuurunun Yaratılmasındaki Rolü", **Kök Araştırmalar**, I/2, Güz 1999, 149-159.
- GILIÇDURDIYEV Aba, **Korkut Ata: O Turkmenskom Narodnom Geroičeskom Epose**, Magarif, Aşgabat 1990.
- HOMMATDURDIYEV Cumageldi, **Meti Köseyeve Hem-de Baymuhammet Garrıyeye Sud Edilişi**, Aşgabat 1993.
- ILKHAMOV Alisher, "Özbek Kimliğinin Arkeolojisi", **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, 185-236.
- KALENDEROĞLU İhsan, **Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2011.
- KEFELİ Nilüfer, "Nikolay İlmınsky: Orta Volga Müslüman Ve Türk Halkları Üzerinde Siyaseti", **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 451-459.
- NECEF N. Ekber ve Ahmet Annaberdiyev, **Hazar Ötesi Türkmenleri**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- NEŞİBLİ Nesib, "Azerbaycan'ın Ulusal Kimlik Sorunu", **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 53-104.
- NURALIYEV, D. **Akademik A. N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında**, İlim Neşiriyatı, Aşgabat 1971.
- OINAS Felix J., "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", çev.: Umay Günay, **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Ankara 2003, Milli Folklor Yayınları, s. 108-121.
- ÖZKAN İsa, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları", **VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 225-232.
- PROPP Vladimir, **Folklor / Teori ve Tarih**, Avesta, İstanbul 1998.
- RECEBOV Rahman, **Gadım Türkmen Edebiyatı (VIII-XII Asırlar)**, İlim, Aşgabat 1991.
- ROY Oliver, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, çev.: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2000.

SARAY Mehmet, "Rusya'nın Türkistan'da Yayılması", **Türkler**, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 561-576.

SEVİM Acar, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2008.

SEYİDOV N., "Türkmen Atasözlerinin Araştırılma ve Yayınlanma Tarihi: Bibliyografik Bir Bakış", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, X/1, 2010, s. 211-216.

ŞAHİN Halil İbrahim, **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2011.

-----, "A. N. Samoyloviç ve Hocalı Molla'nın Türkmen Folkloruyla İlgili Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 16(30), Güz 2011, s. 319-337.

TÜRKMENBAŞI Saparmırat, **Ruhnama**, Aşkabat.

YÜCE Mehmet, "Çarlık Rusyası ile Sovyetler Birliği'nin Siyasaları Ardından Kırgız Türkleri'nin Ulusal Kimlik Politikası", **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi**, Tetragon, Ankara 2012, s. 105-131.